

ФІЛОСОФСЬКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПРАКТИКООРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

THE PHYLOSOPHICAL METHODOLOGICAL BASES OF PREPARING A WOULD-BE TEACHER TO INSTRUCTING LEARNERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні в українській середній освіті, торкнулися і дітей з інвалідністю. Їх інклюзивне навчання в загальноосвітніх середніх закладах висуває перед учителями-предметниками принципово нові задачі, до вирішення яких вони виявляються не готові та недостатньо вмотивовані. І це зрозуміло, оскільки ще 10–15 років тому більшість дітей з інвалідністю навчалися у спеціалізованих школах із допомогою тифлопедагогів, олігофренопедагогів, сурдопедагогів, логопедів, психологів та інших фахівців, які попередньо проходили відповідну підготовку. Проте, ізольовані від громади, ці діти в майбутньому виявлялися недостатньо компетентні в соціальному плані для ефективної суспільної інтеграції. Тому актуальність відповідної підготовки вчителів-предметників масових шкіл до навчання учнів з інвалідністю є сьогодні високою. Вона повинна включати в себе блоки, пов'язані з: особливостями навчання шкільних предметів учнів з усіма нозологіями (з порушеннями слуху, зору, мовлення, інтелекту й опорно-рухового апарату); з можливостями адаптації (навчального середовища, засобів, методів, форм і підходів до навчання); з потенціалом його корекційної спрямованості та можливостями модифікації. Крім того, зважаючи на обмежені можливості цієї категорії дітей, учитель має бути здатен забезпечити максимальну практичну орієнтацію навчального процесу. Проте ключовим компонентом підготовки майбутніх учителів має стати аксіологічний, який забезпечить розвиток у студентів гуманістичної світоглядної позиції для роботи з учнями з інвалідністю.

Зважаючи на описані реалії сучасної середньої освіти, до філософських теоретико-методологічних основ підготовки майбутнього вчителя до практикоорієнтованого навчання учнів з особливими освітніми потребами належать діалектичні принципи взаємозв'язку, розвитку, протиріччя і визначальної ролі практики, а також філософські теорії нового гуманізму і неопрагматизму. Проте екстраполяція останньої на навчальний процес має проводитися з урахуванням і мінімізацією виявлених у ній недоліків.

Ключові слова: філософські методологічні основи, вчитель іноземної мови, учні з осо-

бливими освітніми потребами, діалектичні принципи, теорія філософії.

The transformational processes that can be observed today in the Ukrainian secondary education have touched upon children with disability. Their inclusive instruction in secondary main stream educational institutions sets forth innovative tasks that are new for teachers. That's why they are ill-prepared and ill-motivated for accomplishing them. This can be explained by the fact that 10–15 years ago most all SEN learners were enrolled into special school and learnt assisted by teachers of the deaf, the blind, the mentally defective, by speech therapists, psychologists and other specialists who had been tentatively prepared for such work. But isolated from their community these children revealed insufficient social competence to get integrated into society. Thus, the topicality of the proper preparation of would-be mainstream school teachers to instructing learners with disability is quite high today. It has to include blocks connected to: the peculiarities of teaching school subjects SEN learners of all categories (with hearing, sight, speech, cognitive impairments and skeletal disorders); the possibilities of adjustment (of learning environment, means, methods, forms, and instructional approaches); the potential of its correctional orientation and possibilities of modification. Besides, taking in to consideration the restricted abilities of this category of children, a teacher has to be able to ensure the maximal practical orientation of instructional process. But the key component of would-be teachers' preparation should be the axiological one, as it can provide the development of students' humanistic world view to work with children with disability.

The modern Ukrainian educational realities describe dimply that the philosophical theoretical and methodological bases of preparing would-be teachers to instructing SEN learners should comprise the dialectical principles of interconnection, development, contradiction and of leading role of practice, as well as, of philosophical theories of new humanism and neopragmatism. But the application of the latter in the instructional process should be done taking into consideration and eliminating its drawbacks revealed.

Key words: philosophical methodological bases, teacher of foreign languages, SEN learners, dialectical principles, theory of philosophy.

УДК 378:37.013.75:811.111

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-2-34>

Щерба Н.С.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри міжкультурної
комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Масштабні реформи, що відбуваються сьогодні в українській освіті, торкнулися і найбільш незахищеної категорії учнів – дітей з інвалідністю. Запровадження освітньої інклюзії має на меті забезпечення їх ефективної подальшої соціальної інтеграції. Зважаючи на особливі освітні потреби й обмежені можливості, навчання дітей з інвалід-

ністю має бути індивідуально адаптованим і максимально практикоорієнтованим, щоб ефективно підготувати їх до продуктивної життєдіяльності та майбутньої професійної самореалізації. Крім того, відкритим є питання про способи реалізації корекційної спрямованості навчального процесу засобами навчальних предметів. Вказані питання є новими для більшості вчителів-предметників,

що призводить до їх безпорадності та, за браком мотивації, пасивності у навчанні дітей з інвалідністю. Тому очевидно, що підготовка педагогів до роботи з учнями з особливими освітніми потребами має не лише особливим чином поглиблювати їх професійну компетентність, але й впливати на світоглядні позиції та ціннісні орієнтири. Це зумовлює дослідження відповідних філософських методологічних засад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика моделей інвалідності вивчалася В.О. Азіним, Л.Ю. Байдою, Н. Госс, П.М. Жданом, А. Флетчер (2015), Н. Сокур (2016), Р. Тюшняковою (2016) та ін. Питання, пов'язані з реалізацією практикоорієнтованого навчання в контексті середньої освіти, досліджувалися Е.А. Беловоловою (2007); А.Г. Мордкович, П.В. Семеновим (2010); Л.В. Павловою (2013) та ін. Дидактичні та методичні передумови навчання учнів з особливими освітніми потребами були проаналізовані у працях таких науковців, як: Т.В. Сак (2005; 2013; 2014); П.І. Сікорський (1998; 2000); О.М. Таранченко, Ю.М. Найда (2012); В.С. Gartin, N.L. Murdick, M. Imbeau, D.E. Perner (2002); С.А. Tomlinson (2017) та ін. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності вивчалися О.А. Дубасенюк, Т.В. Семенюк, О.Є. Антоною (2003); В.І. Зацерковним, І.В. Тішаєвим, В.К. Демидовим (2017); І.В. Зайченком (2008); В.В. Прошкіним (2015); Ю.П. Тарелкіним, В.О. Цікінім (2010); С.Л. Яценко (2015) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас дослідження, в яких би розглядалися філософські теоретико-методологічні засади підготовки майбутнього вчителя (зокрема іноземної мови (далі – ІМ)) до навчання учнів з особливими освітніми потребами, виявлені не були. А отже, метою статті є виокремлення діалектичних принципів і теоретичних філософських положень, що склали б методологічну основу підготовки майбутнього вчителя ІМ до реалізації практикоорієнтованого навчання учнів з особливими освітніми потребами (і насамперед з інвалідністю).

Виклад основного матеріалу. Поняття «філософська методологія» тлумачиться Г.С. Цехмістровою як система діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію [1]. На філософському рівні до таких належать принципи діалектики. Водночас не слід применшувати й роль теорії філософії, що дозволяє науковцеві визначити вихідну, світоглядну позицію, уточнити напрям і категоріальний апарат дослідження. Зважаючи на це, ми вирішували такі завдання:

– описати принципи діалектики та детермінізму, що складають методологічну основу нашого дослідження;

– визначити його теоретичні світоглядні основи.

1. Серед принципів діалектики та детермінізму було обрано: принципи загального розвитку, загального зв'язку та протиріччя.

1) Принцип взаємозв'язку (загального зв'язку) вказує на те, що все у світі перебуває в постійному взаємозв'язку, вираженому категоріями: відношення, зв'язку, обособлення, взаємодії, співіснування. Зв'язки розглядаються в єдності з рухом, взаємодією, розвитком, виникаючи між: формами існування матерії, формами її руху, її структурними рівнями, а також між предметами і явищами в межах однієї форми руху. Форми зв'язків можуть бути: внутрішніми та зовнішніми, прямими та непрямыми, суттєвими та несуттєвими, стійкими та нестійкими, безпосередніми й опосередкованими, необхідними та випадковими, одиничними та загальними [2, с. 243–244] тощо.

Згідно з принципом загального зв'язку процес підготовки майбутнього вчителя має будуватися як складна система у взаємозв'язку таких компонентів, як: цілі професійної освіти майбутніх учителів і соціальне замовлення, зміст їх професійно-педагогічної підготовки та реалії середньої освіти дітей з особливими потребами, навчання і виховання студентів, навчальна і квазіпрофесійна діяльність студентів, навчальна діяльність студента і викладача, організація навчального процесу та вимоги чинної вітчизняної освітньо-нормативної документації тощо.

2) Принцип розвитку (загального розвитку) вимагає розглядати кожну систему як таку, що проходить ряд етапів: виникнення, становлення, розвиненого функціонування, перетворення в інший якісний стан [3, с. 51]. За цим принципом об'єкт дослідження слід розглядати з позицій його: генезису (Як, із чого і чому він виник?), минулого (Які етапи розвитку він пройшов і в чому їх специфіка?), сьогодення (Яким він є тепер?), майбутнього (Якими є основні й альтернативні шляхи їх реалізації?) [3, с. 243].

За принципом розвитку професійна підготовка майбутнього вчителя ІМ до навчання дітей з особливими освітніми потребами має аналізуватися з позиції її переваг і недоліків у минулому та теперішньому, а також її цілей і можливих перспектив.

3) Принцип протиріччя орієнтує дослідника на основні суперечності, що існують в об'єкті, оскільки саме вони є джерелом розвитку. Для того, щоб застосувати цей принцип, потрібно: знайти в об'єкті дослідження суттєві протиріччя; вивчити механізми взаємодії протилежностей і визначити стадію існування протиріччя (виникнення, становлення і зрілість чи розв'язання). Розглянемо деякі діалектичні протиріччя [3, с. 246–253] та приклади їх реалізації у процесі професійної підготовки майбутніх учителів ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами:

– закон єдності та боротьби протилежностей (протиріччя між готовністю та неготовністю студентів до навчання ІМ учнів з особливими освітніми потребами);

– закон взаємного переходу кількісних змін у якісні (наприклад, виникнення у структурі готовності студентів бажаних новоутворень завдяки їх регулярній активній участі у навчальній діяльності);

– закон заперечення заперечення (перехід стану готовності студентів від: незнання до знання, від знання до розуміння, від розуміння до здатності використовувати знання на практиці і т. д. відповідно до рівнів таксономії навчальних цілей Б. Блума);

– протиріччя причини і наслідку (запровадження в навчальний процес науково-обґрунтованої системи підготовки студентів до професійної діяльності (причина 1) є передумовою виникнення в них відповідної готовності (наслідок 1); в іншому разі (наслідок 2) – дослідником не були враховані певні фактори (причина 2));

– протиріччя змісту і форми (зважаючи на сучасні реалії і відповідні вимоги середньої освіти дітей з інвалідністю, оновлюється зміст підготовки майбутнього вчителя ІМ, що призводить до необхідності підбору інноваційних форм навчання);

– протиріччя загального й одиничного (використання певної типової системи підготовки майбутніх учителів ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами матиме свої особливості в кожного окремого викладача і студента, зважаючи на їх індивідуальні відмінності).

4) Принцип визначальної ролі практики (єдності теорії і практики), за яким остання вважається основою пізнання і критерієм його істинності. Практика дає матеріал пізнанню, визначає характер його засобів, що зумовлює рівень і особливості відображення дійсності [4, с. 316; 5, с. 72]. Значення даного принципу в підготовці майбутнього вчителя ІМ буде описане далі.

2. Розглянемо теоретичні філософські основи педагогіки, що, на нашу думку, мають стати світоглядним і практичним путівником у підготовці майбутнього вчителя ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами.

1) Вказані вище принципи філософської наукової методології об'єднуються діалектичним матеріалізмом (започаткованим діалектичною філософією Г.В.Ф. Гегеля та розвинутим К. Марксом і Ф. Енгельсом з учень Л. Фейєрбаха, А. Сміта, Д. Рікарда та ін.), що багато десятиріч слугував філософською основою радянської, а далі й української освіти і забезпечував її науковість. Проте зміна соціально-політичної ситуації в Україні та європейські глобалізаційні процеси призвели до гострої потреби оновлення світоглядних орієнтирів, що слугували б руслом для трансформа-

ційних процесів у професійно-педагогічній освіті. По-перше, в нашому суспільстві досі переважають ізоляційні моделі інвалідності, тобто уявлення про доцільність ізоляції / сегрегації людей з інвалідністю. Це призводить до відторгнення вразливих категорій осіб і стає на заваді запровадженню інклюзивної освіти, а також підготовки студентів до роботи з учнями з особливими освітніми потребами. По-друге, як зазначила Міністр освіти Л. Гриневич, вітчизняна школа сьогодні не формує в учнів низки ключових компетентностей, серед яких соціальні та громадянські компетентності, ініціативність і підприємливість [6], що пояснюється її недостатньою практичною спрямованістю. Тому філософські основи мають бути доповнені іншими компонентами, що дозволять вирішити ці суперечності.

2) Філософія нового гуманізму виникла у відповідь на критику абстрактного характеру гуманістичної парадигми, що, проіснувавши декілька століть, виявилася неспроможною виконати свою роль у сферах культури, науки, освіти, забезпечення рівних прав громадян [7, с. 221]. Зважаючи на це, Генеральний директор ЮНЕСКО І. Бокова, коментуючи сутність нової гуманістичної філософії, зазначила: «Ми маємо об'єднати людей у співтовариство, створити спільний простір і не виключати з нього нікого... Це означає забезпечення доступу до якісної освіти для всіх, щоб голос кожного міг бути почутим у загальносвітовому діалозі» [8] (пер. з рос. наш – Н. Щ.). Сьогодні поняття «гуманізм» розуміється як кардинальна зміна в саморозвитку суспільних відносин, пов'язаних з тим, що підставою для визначення дійсності стає не зовнішній світ, а розвинений суспільний суб'єкт [9, с. 4]. До його основних положень належать: планетарність, інклюзивність, діалогічність, пріоритет освіти, гендерна рівність, толерантність, емпатія та повага до біологічних і культурних особливостей людини [7, с. 225].

У контексті нашого дослідження філософія нового гуманізму передбачає включення до змісту підготовки майбутніх учителів ІМ вагомої аксіологічної складової частини, що сприяло б вихованню в них розуміння необхідності та шляхів забезпечення максимальної соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами.

3) Філософія неопрагматизму в освіті, що має значний евристичний потенціал у контексті підвищення практичної спрямованості освітнього процесу, розвинулася з ідей прагматизму (Ч.С. Пірс, У. Джеймс) та інструменталізму (Дж. Дьюї). В її основі лежить положення про доцільність навчання через діяльність [9, с. 360], основане на діалектичному принципі визначальної ролі практики. Основоположник неопрагматизму Р. Рорті критикував філософський дуалізм діяльності та пізнання. Людина розуміється ним як активне, творче ство-

ріння, що самореалізується в різних сферах діяльності, а соціум – як арена для цієї самореалізації [10]. Зважаючи на це, сутність навчання тлумачиться в неопрагматичній філософії як самоствердження людини та самовияв її вроджених нахилів через вирішення нею практичних проблем. Однак, попри позитивні риси неопрагматизму, ми вважаємо неприйнятним те, що метою виховання підростаючого покоління деякі прихильники неопрагматизму в освіті вважають самоствердження особистості в умовах повної свободи вчинків, що реферує лише до власної індивідуальної системи цінностей людини [11]. Це призводить до споживацького ставлення до інших, безкарності окремих форм насилля, соціальної ізоляції окремої людини та згодом до соціально-культурної кризи. Запобігти цьому можна завдяки цілеспрямованому вихованню суб'єкта освіти в руслі гуманістичних цінностей і соціально прийнятних норм поведінки. Іншим недоліком неопрагматизму є низький теоретичний рівень освіти. Вказані недоліки мають бути осмислені та мінімізовані в підготовці майбутнього вчителя ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами.

Висновки. Отже філософську теоретико-методологічну основу підготовки майбутнього вчителя ІМ до практикоорієнтованого навчання учнів з інвалідністю складають діалектичні принципи: взаємозв'язку, розвитку, протиріччя і визначальної ролі практики, а також філософія нового гуманізму і неопрагматизму. Проте екстраполяція останньої на навчальний процес має проводитися з урахуванням і мінімізацією виявлених у ній недоречностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с.
2. Філософія : навчальний посібник. Житомир : Редакційно-видавниче державне підприємство «Льонок», 2000. 416 с.
3. Губар О.М. Філософія: інтерактивний курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури. 2007. 416 с.
4. Заїченко Г.А., Саратовський В.М., Кальний І.І. та ін. Філософія : підручник. Київ : Вища школа. 1995. 455 с.
5. Зацерковний В.І., Тішаєв І.В., Демидов В.К. Методологія наукових досліджень : навчальний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
6. Гриневич Л. НУШ: Ключові компетентності. 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dS84FjhsMel> (дата звернення: 14.07.2019).
7. Силкіна С. «Новий гуманізм» як світоглядна засада освітньої стратегії ЮНЕСКО. Філософія освіти. 2015. № 1 (16). С. 220–230.
8. Бокова І. Новый гуманизм в XXI веке. 2010. URL: http://www.unesco.org/new/ru/social-and-human-sciences/themes/sv/news/a_new_humanism_for_the_21st_century-1/ (дата звернення: 30.07.2019).
9. Томина Е.Ф. Педагогические идеи Джона Дьюи: История и современность. Вестник ОГУ. 2011. № 2 (121). С. 360–366.
10. Рорти Р. Случайность. Ирония. Солидарность. Москва : Русское феноменологическое общество. 1996. 282 с.
11. Ручка А.О. Антропология соціальна і культурна. Енциклопедія сучасної України. 2001. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43061 (дата звернення: 01.08.2019).